

Ady-élményekről

Adynak nincsenek epigonjai. Szinte elképzelhetetlen, hogy valaki azokat az egyszerűen jellegzetes formákat utánozni kezdje ma; aki viszont Adyval — főleg a késeivel — érdemi rokonságot próbál tartani, tehetségének mértéke szerint, kivétel nélkül önállóan alkot. Engem, amikor még zsenyéknél is zsenyebbeket írogattam, úgy 1948 és 1954 között, egészen elegyes költői hatások értek. Nem resteltem említeni, hogy „Sztálinváros dicsőségét” például hosszasan, makacsul cizelláltam a tűzifatelepről sikerített négyzet (!) alakú reklámpapírosokon. Ma is emlékszem: érdes, mégis átlátszó matériára róttam ceruzasoraimat, és mindegyik négyzetlapon ugyanaz a hirdetésszöveg állt. Tankönyveink — ugyanezekből az évekből — szintén jócskán megtévesztettek; bizony nem volt bennem a bíráló hajlam oly erős, hogy a „kortárs” magyar költészetet reprezentáló műveket valamiféle almanachlira siralmas termékeiknek lássam (ezt most is azokra mondom csak, akikre áll; hiszen voltak ott mindmáig becsesként számon tartott alkotások is), így történhetett, hogy tanácsalanságomban — persze, Petőfi és Arany állócsillag-kettősét sosem feledve; de hát a madár se él mindig *egy* koszton — a romantikusokat szerettem meg, s nem is jártam rosszul velük, elsősorban az orosz romantikus realistákkal, Puskinnal és Lermontovval. Lermontov (mert én ösztönösen sem a kánon szerint nagyobb választottam soha!) a költészet nemzetközien *érzelmi* elemét ismertette meg velem; hiszen ha meg-megfeledekzem is róla most már, jobban elmélázva, bevallhatom: Kosztolányinál, Jékelynél a nagy orosz előd „iskolái” alapján kértem — jelképesen szólva — felvételt. (S hogy a kissé sivár tankönyvlíra értékeiről is szólnak, olyan művekről, amelyek azért még onnét sem szorultak ki, több közül hadd említsek egyet, amely rám akkoriban a legnagyobb — s nem múlt — hatást tette; Juhász Ferenc *Apám* című költeményének négy sora: „Tulajdonság változása”, ez még egy verskötetem cikluscíme is lett pár éve; hát az a halált megsejtő, mégis valós környezetébe — az ágyba, párnák közé — illeszkedő emberalak, s olyan megejtő egyszerűséggel, nem is arra való, hogy aki verset akar csinálni, feledje.) Akkor azután, s bizony egyszerűen jellegzetes formáinak utánoztatásával, jött Ady. S hogy hatása ilyen feltétlen lehetett, oka ennek talán — külsőségeken túl — az a szintézis, melyet ösztönszerűleg megérezhetett lényében a költőjelölt (vagy önjelölt; hiszen ez nincs másképp); s hogy manapság ilyen szintézist, senki művében, érezni nem bírok, nyilvánvalóan csak az én hibám, fogyó időm, mely inkább a hitellel átélhető töredékesség sugárzását nyerné meg másoknak, mintsem élvezetet magának mások messze teljesebb szellemi hozadékából. Ady hatása azért lehetett oly elementáris, mert nekem akkor — mert sokunknak akkor és már előtte s még azóta is, máskor — ilyen hatásra volt szükségünk. És élénken el tudom képzelni, hogy Ady ma is hat így; akikre így hat, azokat akarom megtisztelni ezzel az én visszaemlékezésemmel; hiszen mást mit kezdenék vele.

A dolgok nem zárják ki egymást mindenütt okvetlenül; én azt hiszem, az életben kizárják, s ezért a költészet az az evilági „túlvilág”, hol is nyomban megvalósul az — általában értetlen, mert nem pontosan értő — tolerancia. Egymás mellé sorjáztatott nagy költőink, pontosan értve, nem biztos, hogy „léttartalmaik” s ezek megfogalmazási módja szerint, nem ütköznének-e épp állítólagos legközelebbi szomszédaikkal. Hanem Adyt jól követte a — s ezt sem resteltem — néha sírva olvasott József Attila; és közben ott volt Kosztolányi, majd Nemes Nagy Ágnes iskolája, s az iskolákkal össze nem egyeztethető Weöres Sándor, aki, úgy gondolom, irodalmunk legnagyobb szintézise, kezdetek óta; hanem, s ezt ő tudja a legjobban, az irodalom

még nagyobb teljesség, így helyezkedik el benne mintegy saját mocnásaival már, s bizony, ha elérhetetlen összetettségre akarok gondolni, ott van ő, megvan ő, Weöres, és mehetek, mint ezt írtam is, minden más társakkal együtt magam, magunk dolgára. Ady sokaknak bizonytalán átfogóbb sugárzás, és ez, égaljankon, nyilván vitathatatlan „tény”. József Attila, Arany — mert ők rokonok! — nem lesz akkora titok soha; pedig nekem ők titkosabbak; s Petőfit ne is említsem, az ő megfoghatatlan áttetszősége, világirodalommal versengése (mert Petőfi, s ha nyelvi korlátok nem volnának, nemcsak égaljankon volna ez így, már-már egy egész világirodalom, József Attila s Arany fölé magasulva emitt, kiegészítve őket másutt); szőljak Csokonairól, aki talán ma a legközelebb állhat hozzánk, ha foglalkozni méltóztatunk vele, törékeny szabálytalanság a költői mindent tudás farsangian megható köntöseiben; miért említtem mind e nagyokat: Csokonait, Petőfit, Aranyt, József Attilát, Weörest, ha nem azért, hogy Adyt, kiről is még egy mondat következik, elhelyezzem köztük, kétkedve, persze, minden ilyen egyességben. Ady az égaljank alatti általános töredékességet minden költőnk közül a leginkább a maga rovására bírta megtestesíteni, és monumentális, drámai részekre hullt szét; és a szívünket gyötri vele, hogy nem és nem íródhatik meg ezeknek az elemeknek az igazi, általa követelt cselekménye. Az egyéniség ma már nem képzelhető teljessége volna ez a cselekmény; s ha így nézzük, Ady egyre távolodik és egyre becsesebb lesz, tehát körpályán mozog, s az már viszonylagos, hogy e kör (vagy ellipszis! vagy a szellemi maradandóság még sokkal szabálytalanabb útvonalának) Ady által épp most adott pontjához ki hogyan áll. Én csak magamról beszélhetek; eddig sem tettem mást; s egyetlen azonosság sem teljes így; hogyan lenne az enyém — s e tárgyban — az. Ady még és mindig a vágyva-vágyott (tehát: az elképzelhető) azonosság jegyében alkotott. Igen jól átlátható terep; mindnyájunk gyengéi nőnek rajta óriásivá. S akkor már: minősíthetetlenek. Ady verseit olvasva, ma — és nyilván általam — úgy érezhető: kettéválik ember és *nyelvileg megvalósult* ember. (Természetesen az „embert” is csak a nyelvileg megvalósult változat közvetíti; megkülönböztetésem azonban, bízom benne, érthető.) Mai verseszemélyünk sokszerű. Nincs *melyikhez* mérnem Adyt. Ha iskolai mércét használok (nem tanintézeti iskoláét), azt mondhatom (én nem gondolom ezt! azt hiszem, sokan *gondolják*, csak nem tartják ildomosnak kimondani): szinte minden verse tele van avuló, avult elemekkel; túlzott eruptivitással (a nyelvi burokhöz képest túlzott az erő feszülése); hanem (és ezt gondolom én) tele van ugyanígy nagy-nagy esendőséggel és egyszerűséggel is, és ez, szerepein, indulatain és szakmai-költői megvalósításokon túl erős és gyengéd szeretetet kíván utókorától. Használatra — valóban univerzális használatra — vár az Ady-anyag; és nem feltétlen odaadásra, hasonulásra; az eszméknek a *szóbeli*, versmondatbeli, verslélegzetbeli megvalósulásal *együtt* kell figyelembe vétetniök, hogy — mint medencében a vakon úszó — netán valamely túlzó pályát ne írjunk le az ő nevében, főlös pályahosszat ugyanazon táv megtételéért ne teljesítsünk.

Nekem Adyról a magyar költészet sorsa jut eszembe tragikusan; ahogy a világban áll vagy nem áll; vagy nincs olyan világ, ahol költészetek elegendőképp állhatnának; mert az emberi azonosságot, amely ugyancsak létezik-e, megsemmisíti a nyelvi osztottság. Azok az evidenciák, amelyekhez a költészet állítólag elvezet, robotbanosan pusztulékonyak. Pusztulékonyak azonnal: mert teljességük befogadására alkalmas „közeg” — már ha e teljesség *kiválik* valamiből, már ezért! — nincs. A tudott evidencia (e szó használatát megint magyarázatlan hagyom) hasadást jelent hordozója és az elhagyott massa között. S ha valaki ezt a masszát olyképp vallja magáénak, mint Ady, s ha az adott történelmi korszakban ez valóslag képzelhető is, a hasadás mind reménytelenebb. Hiszen az alapfájdalom: a költői „megértetlenség” ténye. S ha ezen túllendül ki-ki, csak rosszabb várja. Még a költői megértetlenség az önszeretet vigasza is lehet a lény *kitettségéhez*, látszásának könnyörtelenségéhez képest. Adynak úgy kellett éreznie, hogy ő az egész magyarságként látszik; önnön alap-összetevőjével élt, tehát rajongó, sorsszerű (ha ilyen is van egyáltalán) meg hasonlottságban. Sorsszerű; van ilyen; ha a létezés (érezett, gondolt) evidenciáját ért-

jük rajta. S akkor az Ady-tragikum ide egyszerűsödik: két-evidencia, a létazonosság és a költészetazonosság kibékíthetetlen összecsapása. Ennek csatateré az Ady-költészet; hatalmas élve maradtakkal, még hatalmasabb holtakkal. A nyelvi megvalósulás és az eszmevilág itt találkozik újra. Interpretálandó (mert nem okvetlenül átérezhetően adott) harmóniában.

Én mindebből, tizenhat-tizenhét évesen, így semmit se gondoltam még; és nem álltam volna neki, hogy *teljesleg* vállalható versekért, kifejezéselemekért lapozzam az Ady-összesnek azt a felét, ahol a kötelező olvasmányokon *túli* Ady, a még izgalmasabb terep kezdődik. Most is hamar abbahagyom; a feladat túl nagy, az eredmény vitatható, sehova se jutunk vele. Ady átéléséhez, úgy érzem, el kell engedni magunkat. Hosszú, lassú hullámokra kell bízunk lényünket, lényünknek különben *minőségesen* aprólékoskodó (de ugyan, hogy létezhetnénk másképp) evidenciáját. És akkor... Akkor nem állunk meg *A megszépítő fátuma* vagy az *Én sehogyse vagyok* első soránál (mint évtizedeket előre mutató fogalmazáslehetőségeknél); *A csontvázak kathedrálisában* járva sem csak az *élet-szakra* villan számunkra igazán, a *Föl, föl, Uram* és az *Utólszor még Párisba* nemcsak egy-egy mondatával áll előttünk a legmagasabb világirodalomként; hanem ami visszalök, ami idegenszerű, aminek „értéke” így mintha máris kérdéses lenne, álljon ott előttünk közfalfületeként, melyet az idő *azonnal* kikezdett, álljon ott nagy kivételezettként Ady, akinek a pusztulása is nyomban és nyomként beleépült abba, ami éppen ily alkotóelemek összetartásával marandó. *Egy stájer dombon* című versét idézem, nagy megengesztelésül, ha bármi szóval bántottam volna őt (s dehogy akartam! csak arról beszéltem volna, ami látzólag védhetetlen nála, holott védelemre se szorul, csupán a tiszta látásra, mely az azonosság kérdésein innen s túl sugároz); ez a vers minden szavunknál pontosabban megmutatja, mit tudott ő magáról; milyen keveset adhatunk hozzá az értelmezéseinkkel; s hogy mégis, mintha Ady lenne a legkevésbé feltárt költőnk. Nem pontos ez sem; hatalmas munkák végeztek ily célból, s céljaik sikerével; ám a titokzatosan magába rétegződő Mű nem hagyja fantáziánkat: bizonyos vagyok benne, Ady szöveganyaga lesz a magyar irodalom leghosszabban kutatható tömbje (és itt nem filológiai kutatásra gondolok; költőire, olvasóira; s bármily fontos legyen, az interpretáció mesterséges *íve nélküli* megközelítésre; a részletek érzékenyen éles megvilágítására; a törésfelületek, stílustragédiák vizsgálatára; a mégishatásra; egyszerűségükben nagy sorok verset mentő sugárzásának megismerésére). Emlékeimben nem juthattam el odáig, hogy felsorjázathassam: érzelmi „tudásom” mely alapelemeit köszönhetem neki; azóta számtalan áttételen át, mégis, önszóismétlésként, tőle az érzésszótár sok cikkelye; a múlandóságról nála hallottam — ha nem is először — *harmadszor*; realista módon (önvadról, a személy magahibájáról e múltásban) *elsőször*; nagy figyelmeztetést ekképp itt kaptam, s nem is a kései versekben okvetlenül; ha keveset beszélek is róla, ha kezdeni sokszor mit nem tudok is vele, ha így az élet differenciálni nem óhajtó közönyét testesítem is épp ott, ahol a megrendült, hálás keresés volna csak helyénvaló, ha mindez így van is, tudom, a korai utánzás nem felszínes gesztusa után, s hogy már bizonyos életet *kaptam* tőle, megőrzöm, a pillanatot mostohaságával inkább, de — örökké ígéretes földmélynek. *Stájer városnak éjjelére látok*, írja,

*Lenn csöndes fényben lobognak a lángok
S fenn örült lángban fénylik a szívem,
Szeretnék más lenni, mint amilyen.*

*Óh, ha vágyaim lépést-hajtni tudnám
Völgyi erkölcsök tisztos, sima útján,
Dombon is lassan s lassan a mezőn,
Kocsi táborban elögyeledőn.*

*Még a vad éj is milyen szelid itten,
Vigak a sorsok vert bilincseikben,
Okért a jókedv nem kutat sokat,
S bennem a bánat is már válogat.*

*A stájer város felüzenget hozzám:
„Küldd le a lelked, én összefoltoznom,
Fognám a vágyad, óvnám a szemed.”
Most már így is jó, nem kell, nem lehet.*

*Most már a lángom gyúljon pokolpírba,
Vágyam vágtsasson, ameddig csak bírja.
Ne irigykedj, én rendetlen szívem:
Minden szív rendes, mikor elpihen.*

TÓTH BÉLA
ÍRÓ

Ady lírai prózát ír

Műveinek boncolása életében elkezdődött. Nem szerette. Tiltakozott, fájlalta. Talán Reinitz Bélával, verseinek megzenesítőjével való vitája mutatja ezt a tényt legmarkánsabban. Költői műhelyének titkait őrizgette? Személyes kapcsolatuk meg is szakadt, bár a zeneszerző továbbra is nagy rajongója, propagátora maradt Ady költészetének. Mi fájhatott ebből a lírikusnak? Talán az, hogy nem abban a zenei megjelenítésben mutatta őt be a közönség előtt, ahogy a költő lelkületében zenéltek versei. S rá a fizikai fájdalom hatásával hathattak a zenei élveboncolásnak az ilyen megjelenítései. Vagy a műhelytitkok tárultak föl a zene révén?

Tehát titkok.

Minden munkái húsz kötetbe férnének el, ha előlről kezdenék kiadni. Ennek kétharmadát a prózai írások tennék ki. A kétharmadnak több mint a fele, háromezer prózai írás publicisztikai jellegű. Húsz munkás éve alatt tehát húsz kötetre tehetjük munkáit, ami mai író tempójával mérve is hallatlan termékenységnek a jele. Minden prózájának értékeléséhez elsősorban hírlapírói működése adja meg számunkra a magyarázatot. Mindennap írnia kellett. A hírlapírás könyörtelen malma egy percre sem engedett nyugtot. Írt hát politikát, színházi és zenekritikát, recenzált könyveket kedvből, muszájból, szenvedélyből. Ám Ady maradt ezekben az írásokban is. A mai prózista bármely Ady-műfajból meregethet tanulságokat bőven. Nagy szemeivel korának minden újdonságát, problémáját meglátta, szinte körkörösén figyelt, s ami ennél fontosabb, a jelenségek közötti összefüggéseket pontosan megtalálta, következtetéseit bölcsen levonta, akár jövőbelátóan előre vetítette. Közelebről és részletesen a kortárs és barát Juhász Gyula életvitelének ismeretében sejthetjük, az akkori napilapok és folyóiratok már elég nagy számban jelentek meg ahhoz, hogy a világ legtávolabbi csücskeiben történeteket is azonnal tudatukba fogadják, s ha rezonanciát kelt bennük a téma, megírják. Ez a kor annyi információt szolgáltatott, hogy két